

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

Završni magistarski rad

**„BATINA JE IZAŠLA IZ RAJA“: NEGATIVNE POSLJEDICE
FIZIČKOG KAŽNJAVANJA KAO ODGOJNE METODE**

STUDENTICA:

Anisa Čelik

MENTORICA:

Prof. dr. Đenita Tuće

Sarajevo, 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. FIZIČKO KAŽNJAVANJE KAO ODGOJNA METODA.....	3
2.1 Promjena stavova o fizičkom kažnjavanju kao odgojnoj metodi tokom historije	3
2.2 Fizičko kažnjavanje kao odgojna metoda ili oblik zlostavljanja.....	5
2.3 Korelati upotrebe fizičkog kažnjavanja u odgoju djece	6
3. ODNOS IZMEĐU FIZIČKOG KAŽNJAVANJA I PSIHOSOCIJALNOG RAZVOJA TOKOM ŽIVOTA	11
3.1 Teorija transgeneracijskog prenosa nasilja u porodici	11
3.2 Fizičko kažnjavanje i psihološka dobrobit	13
4. ODGOJ BEZ KAŽNJAVANJA	17
4.1 Karakteristike konstruktivnog roditeljstva	17
4.2 Disciplina djeteta bez upotrebe fizičkog kažnjavanja	19
5. ZAKLJUČCI	23
6. LITERATURA	25

SAŽETAK

Odgoj djeteta je jedan od najizazovnijih zadataka roditeljstva. Upravo zbog toga, roditelji, ali i stručnjaci, često se suočavaju s mnogim dilemama, od kojih je glavna, kako odgajati dijete na način da se uspješno integrira u društvo. Mnogi roditelji u nedostatku znanja koriste odgojne metode koje mogu nanijeti štetu djetetu. U ovom radu, govorit će se upravo o jednoj takvoj metodi, a to je fizičko kažnjavanje. Na temelju rezultata mnogobrojnih istraživanja, bit će objašnjeno kakve sve posljedice na psihosocijalni razvoj može imati fizičko kažnjavanje, kao i kako se takve nasilne metode mogu odraziti na stavove djeteta prema fizičkom kažnjavanju u budućnosti. Osim toga, u radu će se govoriti i o obilježjima konstruktivnog roditeljstva, odnosno načinima na koji roditelji mogu graditi pozitivan odnos sa svojim djetetom, temeljen na poštovanju, umjesto na strahopoštovanju.

Ključne riječi: fizičko kažnjavanje, odgoj, stilovi roditeljstva, konstruktivno roditeljstvo.

1. UVOD

Roditeljska uloga je izuzetno zahtjevana i donosi brojne izazove sa kojima se treba izboriti. Na tom putu, glavna briga roditelja jeste pronalazak konstruktivnih metoda i načina vaspitanja i odgoja djece. Jedna od rasprostranjenih metoda odgoja koja je bila jako popularna kroz historiju, ali je sve više podložna kritici, jeste fizičko kažnjavanje. Fizičko kažnjavanje podrazumijeva svaku upotrebu tjelesne sile, čiji je cilj nanijeti neugodu i bolne stimuluse djetetu (Karlušić, 2022). Prema Vidović (2008), svaki udarac predstavlja čin nasilja neovisno o tome kome je upućen i ko je žrtva, te je shodno tome, vrlo teško razgraničiti fizičko kažnjavanje kao odgojnu metodu od zlostavljanja. Međutim, Vijeće Evrope je postavilo široku definiciju fizičkog kažnjavanja, prema kojoj se fizičkim kažnjavanjem smatra svako kažnjavanje kojim se korištenjem snage namjerava uzrokovati neki vid nelagode ili bola (Council of Europe Publishing, 2005; prema Vidović, 2008).

Kako je ranije spomenuto, ova odgojna metoda je sve više na udaru mnogih kritika, međutim, još uvijek postoji veliki broj roditelja koji koriste upravo ovaj pristup u discipliniranju djece. Važno je napomenuti da, iako je ova metoda još uvijek vrlo česta, daleko je od ispravnog pristupa vaspitanju i odgoju djece. Razlog zbog kojeg se ovakav način odgoja još uvijek koristi možemo pronaći u činjenici da naša kultura i dalje smatra i prihvata da je fizičko kažnjavanje zapravo nužan dio discipliniranja djeteta (Pečnik, 1996).

Fizičko kažnjavanje u svijesti mnogih odraslih ne predstavlja zlostavljanje djece, već nešto što se doživljava kao „roditeljska dužnost“, ukoliko žele dobro svojoj djeci (Subotić, Dimitrijević i Knežević, 2016). Upravo zbog ovakvih stavova neophodno je ukazati da se fizičko kažnjavanje djece ne može opravdati, te da je takva odgojna metoda još jedan od oblika nasilja nad djecom (Subotić, Dimitrijević i Knežević, 2016). Najčešći razlog zbog kojeg roditelji koriste fizičko kažnjavanje kao odgojnu metodu jesu vjerovanja o učinkovitosti ove metode. Ono što je istina jeste da će ova metoda pomoći kratkotrajno, odnosno dijete će zaista uraditi ono što su roditelji željeli, međutim, dugoročno, to može imati jako loše posljedice na razvoj djeteta.

Roditeljstvo zaista predstavlja jedan od najizazovnijih i najodgovornijih zadataka sa kojima se ljudi suočavaju. Metode odgoja i vaspitanja igraju ključnu ulogu u oblikovanju ponašanja i razvoju djeteta. Svaki roditelj ima svoj jedinstveni pristup odgoju koji se temelji na vlastitim vrijednostima, uvjerenjima i iskustvima. Shodno tome, od velike je važnosti

osvijestiti roditelje da određena uvjerenja i stavovi koje imaju mogu biti pogrešni i da se kao takvi mogu negativno odraziti na cjelokupan razvoj njihove djece.

Cilj ovog rada je pokazati koliko je fizičko kažnjavanje neadekvatna odgojna metoda, te koliko negativnih posljedica nosi sa sobom. Osim toga rad će pružiti uvid i u konstruktivne metode odgoja, odnosno načine na koji roditelji mogu graditi kvalitetniji odnos sa svojim djetetom, zasnovan na povjerenju i poštovanju. Shodno navedenom, na osnovu dosadašnjih teorijskih saznanja o ovim temama, kroz rad će se nastojati odgovoriti na sljedeća pitanja:

1. Šta je fizičko kažnjavanje djece i na koji način su se mijenjali stavovi o fizičkom kažnjavanju kao odgojnoj metodi tokom vremena?
2. Kako se odvija proces transgeneracijskog prenosa nasilja u porodici i kakav je odnos između fizičkog kažnjavanja u djetinjstvu i psihosocijalnog razvoja tokom života?
3. Koja su osnovna obilježja konstruktivnog roditeljstva i koji su načini discipliniranja djece bez upotrebe fizičkog kažnjavanja?

2. FIZIČKO KAŽNJAVANJE KAO ODGOJNA METODA

Fizičko kažnjavanje je poseban oblik nasilja unutar obitelji koji se uprkos napretku nauke, naročito pedagogije i psihologije, još uvijek smatra društveno prihvatljivom metodom odgoja (Domazet, 2020). Već ranije je spomenuto da je teško postaviti granicu između fizičkog kažnjavanja i zlostavljanja djeteta, stoga će se u ovom dijelu rada detaljnije objasniti zašto fizičko kažnjavanje ne može biti odgojna metoda, odnosno zašto takav oblik odgoja možemo poistovijetiti sa zlostavljanjem. Također, u ovom dijelu rada bit će predstavljen i historijski prikaz upotrebe nasilja kao odgojne metode, odnosno bit će pružene informacije o stavovima prema odgoju djece kroz različite historijske periode.

2.1 Promjena stavova o fizičkom kažnjavanju kao odgojnoj metodi tokom historije

Stavovi prema odgoju djece i generalno djeci kao ljudskim bićima, mijenjali su se kroz historiju i različite periode ljudskog čovječanstva. U prošlosti, fizičko kažnjavanje djece bilo je često prihvaćeno i smatralo se legitimnim načinom odgoja djece. U mnogim društvima, fizičko kažnjavanje je predstavljalo učinkovit način održavanja discipline. Osim roditelja, učitelji i odgajatelji su, također, nerijetko koristili tjelesno kažnjavanje kao način da djecu nauče lekciju ili da ih odvrate od neprimjerenog ponašanja. Ovakav pristup odgoju bio je često podržan tradicijom, odnosno religijskim uvjerenjima (Karlušić, 2022).

U antičko doba položaj djece nije bio zavidan. Mislioci poput Aristotela i Platona su pisali o važnosti obrazovanja, međutim oni su također zagovarali postupke koji bi danas bili u potpunosti nezamislivi (Vasta, Haith i Miller, 1998). Jedan od tih postupaka je bio i infanticid, odnosno ubijanje novorođenčadi, što se smatralo prikladnim načinom rješavanja djece koja su bila nezakonita, nezdrava ili jednostavno neželjena (Vasta, Haith i Miller, 1998). Osim toga, grubo kažnjavanje i iskorištavanje djece je bila česta pojava, te se takvo postupanje prema djeci nije smatralo pogrešnim ili okrutnim (Vasta, Haith i Miller, 1998).

Prije pada Rimskog carstva, položaj djece se počeo poboljšavati, što je bila posljedica sve većeg širenja kršćanstva, kao i nastojanja Crkve da zagovara novu i drugačiju sliku djece (Vasta, Haith i Miller, 1998). Crkva je zauzela vrlo strogo stajalište prema infanticidu, ali je grubo kažnjavanje djece i dalje tolerisano. Tokom Srednjeg vijeka, na dijete se gleda kao „čovjeka u malom“, a za batinu se razvija mišljenje da je „izašla iz raja“. Općeprihvaćen stav je bio da je fizička bol sastavni dio odgoja i da se djeca moraju „slomiti“ kako bi postala

poslušna. Tokom 19. stoljeća počinje borba protiv stava da je dijete „odrasli u malom“, zahvaljujući poznatim pedagogima i filozofima tog perioda. S razvojem psihologije sve više se dolazi do razvoja mišljenja da fizičko kažnjavanje može imati negativne posljedice na djetetovu dobrobit, te se fizičko kažnjavanje počinje sve više osporavati. Postepeno se počinje formirati mišljenje da je dijete ličnost, ali ne i odrasla osoba (Maleš i sar., 2003; prema Vešliga, 2020). Razvoj nauke, najviše sociologije i psihologije, doveo je do razvoja i napretka u ljudskom razmišljanju, te su se počela provoditi istraživanja koja su ukazivala na negativne posljedice fizičkog kažnjavanja na razvoj djece.

Iako je mišljenje da je batina izašla iz raja odraz razmišljanja srednjovjekovnog čovjeka, činjenica je da i danas u moderno doba, nije u potpunosti odbačena ideja da je ova konstatacija tačna. Nažalost, postoji veliki broj istomišljenika sa ovom konstatacijom, međutim, ono što je ohrabrujuća činjenica jeste da se stavovi o tome ipak mijenjaju u odnosu na Srednji vijek i da se razvila svijest o tome da je fizičko kažnjavanje loša odgojna metoda (Vešliga, 2020). Uzimajući u obzir rezultate istraživanja Ivković (2020), možemo vidjeti da u populaciji studenata, (dakle mlađih generacija), postoji negativan odnos prema fizičkom kažnjavanju. Naime, u spomenutom istraživanju, učesnici su imali zadatak da na skali od 1 (apsolutno netačno) do 5 (apsolutno tačno) označe koliko se slažu s određenim tvrdnjama vezanim za fizičko kažnjavanje djece. Rezultati istraživanja su pokazali da učesnici uglavnom imaju negativne stavove prema fizičkom kažnjavanju djece (Ivković, 2020), što ukazuje na to da se stavovi prema takvoj odgojnoj metodi mijenjaju, te da se počinje odbacivati konstatacija da je batina izašla iz raja. Ipak, važno je spomenuti da takvi podaci mogu biti povezani sa zakonima današnjeg vremena. Kao što je ranije spomenuto, u antičko doba i u Srednjem vijeku, bilo je dozvoljeno fizički kažnjavati dijete, dok je danas, u nekim zemljama to čak zakonski zabranjeno. Također, brojne nevladine organizacije diljem svijeta aktivno zagovaraju nenasilne oblike odgoja i osnaživanje roditelja u primjeni takvih pristupa. Dakle, iako još uvijek postoje društva i pojedinci koji podržavaju fizičko kažnjavanje kao odgojnu metodu, ohrabrujuća činjenica je da globalni trend ide prema sve većem odbacivanju takvih pristupa, i traženju metoda koje su usmjerene na izgradnju pozitivnih i konstruktivnih odnosa između roditelja i djeteta.

2.2 Fizičko kažnjavanje kao odgojna metoda ili oblik zlostavljanja

Kao što je ranije spomenuto u radu, vrlo teško je postaviti granicu između fizičkog kažnjavanja i zlostavljanja djeteta. Međutim, to možemo posmatrati na ovaj način. Roditelji odlučuju da udare dijete iz razloga što na taj način postižu najbrže rezultate. Vrlo je vjerovatno da će dijete kada dobije kaznu u obliku batina, odmah prestati sa nepoželjnim ponašanjem zbog bolnog podražaja koji slijedi. Sama definicija kazne govori de će ona smanjiti vjerovatnost pojavljivanja nekog ponašanja, odnosno da dijete, kada se nađe u sličnoj situaciji, vjerovatno neće ponoviti ponašanje za koje je kažnjeno (Vizek Vidović, Rijavec, Vlahović – Šetić i Miljković, 2003). Važno je, međutim, istaći da se roditelji, osim kazne mogu služiti i drugačijim pristupima kako bi povećali ili smanjili učestalost nekog ponašanja. Primjer takvih postupaka su pozitivna i negativna potkrepljenja. Negativna potkrepljenja se često poistovjećuju sa pojmom kazne, ali ključna razlika je ta što negativno potkrepljenje povećava učestalost određenog ponašanja zbog uklanjanja ili smanjenja nekog neugodnog podražaja (Vizek Vidović i sar., 2003). Pozitivna potkrepljenja također povećavaju učestalost nekog ponašanja, ali zbog ugodnih posljedica koje slijede nakon određenog ponašanja (Vizek Vidović i sar., 2003). Takva potkrepljenja podrazumijevaju pohvale ili neke nagrade nakon što dijete učinilo nešto dobro ili poželjno.

Kada govorimo o kažnjavanju, najčešće mislimo na kaznu koja se odnosi na zadavanje neugodnih podražaja nakon nekog ponašanja koje nastojimo ukloniti (Vizek Vidović, Rijavec, Vlahović – Šetić i Miljković, 2003). To može biti zadavanje nekih aktivnosti koje nisu baš drage djetetu ili koje će ga odvojiti od nekih aktivnosti koje voli inače da radi. Međutim, pored ovakvog oblika kažnjavanja, roditelji prilikom vaspitanja djece, nažalost, odlučuju upotrijebiti i fizičke kazne, kako bi zaustavili nepoželjno ponašanje djeteta. Problem nastaje onda kada se takav oblik odgoja konstantno nastavlja. Česta primjena fizičke kazne smanjuje njenu učinkovitost, a kako bi ta kazna ostala djelotvorna, roditelji moraju pojačati intenzitet kažnjavanja, što vodi ka zlostavljanju djeteta (Vešliga, 2020). Kako navode Bilić i Bilić (2013), iako se fizičko kažnjavanje smatra blažim zlostavljanjem, odnosno ono podrazumijeva manji intenzitet i opasnost od povrede, stepen nasilja ipak ne može praviti razliku. Dakle, ne možemo prihvatiti činjenicu da fizičko kažnjavanje nije zlostavljanje, samo zato što je to manji intenzitet nasilja. Svaki udarac je bolan podražaj za dijete, i bez obzira na to što je možda taj udarac manjeg intenziteta, to ne znači da ne ostavlja fizičke, ali i psihičke posljedice na dijete. Ukoliko na zlostavljanje gledamo kao na obrazac ponašanja kojim se nastoji nanijeti bilo kakav oblik

boli drugoj strani, onda definitivno možemo reći da discipliniranje djeteta udarcima predstavlja oblik zlostavljanja, a ne odgojnu metodu. Iako su u periodu od 1979. do 2019. godine, 54 države u svijetu zabranile fizičko kažnjavanje djece, stopa fizičkog kažnjavanja je nažalost i dalje visoka (Domazet, 2020). U Sjedinjenim Američkim Državama, 2008. godine, intervjuisan je reprezentativan uzorak roditelja, te se većina roditelja složila da je djetetu ponekad potrebno „dobro žestoko batinanje“ (Trends, 2009; prema Lansford, Wager, Bates, Pettit i Bodin, 2012).

Kada govorimo o našoj državi, ono što je poražavajuća činjenica, jeste da u Federaciji Bosne i Hercegovine još uvijek ne postoji zakon kojim se fizičko kažnjavanje djece izričito zabranjuje. Nerijetke su situacije u kojima čujemo da su današnja djeca nevaspitana i neodgojena jer ih roditelji nisu dovoljno tukli i odgajali na način koji se to prije radilo. Sve dok je društveno uvjerenje takvo, nemoguće je očekivati da djeca neće slijediti takav agresivan stav, a samim tim i agresivne obrasce ponašanja. Potrebno je osvijestiti da fizička kazna ne uči, već da kazna trenutno zaustavlja određeno ponašanja bez ikakvog dugoročnog efekta na ponašanje djeteta. Fizičkom kaznom nismo naučili dijete šta treba uraditi, šta je to što je ispravno, samo smo ga naučili da smo mi autoritet koji se sluša, jer kazna koja će uslijediti za nepoštivanje autoriteta je bolna. Dakle, djeca ne razumiju zašto je određeno ponašanje nepoželjno, te postoji mogućnost da će upravo zbog toga i ponoviti takve oblike ponašanja. Ukratko rečeno, fizičko kažnjavanje predstavlja oblik zlostavljanja djece i pored toga što je neprihvatljivo, ono je i kontraproduktivno te može imati ozbiljne posljedice na razvoj djece, o kojima će se govoriti u nastavku rada.

2.3 Korelati upotrebe fizičkog kažnjavanja u odgoju djece

Svaki roditelji nastoji odgovoriti na brojna pitanja koja roditeljstvo stavlja pred njega. U traganju za odgovorima, roditelji crpe informacije i spoznaje iz različitih paradigmi. Neki koriste vlastitu intuiciju, neki se prisjećaju ponašanja svojih roditelja, neki se fokusiraju na religijska načela, neki koriste nauku i struku, dok neki kombinuju svaki od ovih pristupa (Ljubetić, 2011). Bez obzira na to koji od ovih pristupa roditelji koriste kao izvor informacija za odgoj djece, važno je da metode tog pristupa omogućavaju djeci zdrav i poticajan razvoj.

Pitanje koje se postavlja je da li postoji povezanost između pojedinih karakteristika roditelja i metoda odgoja koje koriste, odnosno, postoje li neke karakteristike roditelja ili

porodice koje dovode do veće stope fizičkog kažnjavanja djece. Mnogi istraživači su nastojali pronaći odgovore na ovo pitanje, te su u skladu s tim ispitivali postoji li veza između, obrazovnog, socijalnog i ekonomskog statusa roditelja i odgojnih metoda koje koriste (Lareau, 2003; Chhaffer, 2000; Jodl i sur., 200; Banett i Grimly, 2001, Arendell, 1977; prema Ljubetić, 2011). Prema Santrock (2010), roditelji sa nižim ekonomskim statusom su više zabrinuti oko toga da li djeca ispunjavaju očekivanja društva, te stvaraju kućnu atmosferu u kojoj roditelji imaju potpuni autoritet nad djecom, koriste fizičko kažnjavanje u discipliniranju svoje djece, te su više direktivni i manje razgovaraju sa svojom djecom. Loša ekonomska situacija može se odraziti na promjenu vrijednosnog sistema porodice, a time i na odnose s djecom (Bešić, 2020). Hooper i saradnici (2007; prema Bešić, 2020), tvrde da siromaštvo umanjuje energiju roditelja za aktivno učešće u svakodnevnim aktivnostima sa djecom, te na taj način oblikuje stil ponašanja koji roditelji koriste prilikom odgoja svoje djece. Pojačana razdražljivost i zabrinutost zbog ekonomske situacije može remetiti bračne odnose, te roditelji postaju nedostupni djeci, lako gube strpljenje, postaju grubo i kažnjavaju djecu (Čudina- Obradović, Obradović, 2006). Ovakve podatke možemo objasniti i pretpostavkom da roditelji koji pripadaju nižem ekonomskom statusu, doživljavaju veću frustraciju, zabrinutost i stres te da su to faktori koji bi mogli dovesti do manje samokontrole roditelja. To u konačnici dovodi do manjeg razumijevanja za djecu i njihove „nestašluke“, te upravo nedostatak samokontrole može rezultirati većom željom da roditelji što prije riješe i sankcionišu neko nepoželjno ponašanje, a to znači fizička kazna. S druge strane, Santrock (2010), upućuje na to da roditelji sa višim ekonomskim statusom, više pažnje posvećuju razvoju dječije inicijative, te stvaraju kućnu atmosferu u kojoj su djeca ravnopravni članovi porodice gdje se pravila ne postavljaju, već se o njima diskutuje sa djecom. Takvi roditelji su manje skloni korištenju fizičkog kažnjavanja, te su manje direktivni i više razgovaraju sa djecom.

Belsky (1984; prema Babojelić, 2020) kao tri glavna kontekstualna faktora koja mogu imati utjecaj na odnos između roditelja i djece navodi bračni odnos, radno mjesto i socijalnu mrežu roditelja. Ti faktori mogu biti izvor podrške, ali i stresa. Primjerice, upravo stres na poslu može promijeniti ponašanje roditelja prema djeci. Osim toga, nezadovoljstvo radnim mjestom ili razvod braka može dovesti do promjena u roditeljskoj ulozi, zbog čega roditelji posežu za korištenjem strogih metoda discipliniranja (Keresteš 2002; prema Babojelić, 2020).

Kada se govori o ličnim osobinama roditelja, koje mogu biti povezane sa upotrebom fizičkog kažnjavanja u odgoju, Forvard i Bak (2010) kao zajedničku osobinu nasilnih roditelja navode slabu kontrolu impulsivnosti. Prema njihovom mišljenju fizički nasilni roditelji će biti

agresivni prema svojoj djeci kad god imaju naboj negativnih osjećanja kojih moraju da se oslobode. Takvi roditelji, imaju jako malo, ili nemaju uopšte svijesti o tome kakve to posljedice može imati na djecu (Forvard i Bak, 2010). Također, autori izvještavaju i da veliki broj nasilnih roditelja često ima problem sa alkoholom ili drogama. Zloupotreba psihoaktivnih supstanci često dovodi do još većeg gubitka kontrole impulsivnosti, iako nije jedini faktor koji tome doprinosi (Forvard i Bak, 2010).

S obzirom na to da roditeljstvo uključuje različita ponašanja i faktore, bitno je spomenuti da i roditeljski stilovi odgoja igraju ulogu u načinu discipliniranja djeteta. Roditeljski stil se može definirati kao skup roditeljskih stavova prema djetetu, te emocionalna klima u kojoj se odvija sam proces roditeljstva. S obzirom na to, mogu se izdvojiti četiri stila roditeljstva: autoritarni, autoritativni, permissivni i zanemarujući. Svaki od ova četiri stila, može se opisati kroz dvije dimenzije: roditeljska toplina i roditeljski nadzor (Čudina – Obradović i Obradović, 2006). Način na koji roditelji pristupaju svom djetetu, može imati dugotrajne posljedice na razvoj njihovih socijalnih vještina i generalno na njihovu dobrobit. Roditeljski odgojni stilovi imaju svoje karakteristike i odražavaju se na različite načine na dijete, a u nastavku rada slijedi pregled osnovnih karakteristika svakog roditeljskog stila, te ishoda do kojih takav stil može dovesti.

Autoritarnim odgojnim stilom roditelji stavljaju velike zahtjeve pred dijete, nastoje kreirati atmosferu u kojoj su oni glavni, te nemaju razumijevanja, niti razgovaraju sa djecom (Miliša, 2016; prema Granat, 2017). Dakle, ovaj roditeljski stil se može opisati kroz nisku roditeljsku toplinu i visok roditeljski nadzor. Roditelji koji koriste ovaj odgojni stil nastoje dijete naučiti poslušnosti, postavljaju pravila koja se ne trebaju objašnjavati, nepoželjno ponašanje se kažnjava, često i fizički (Čudina – Obradović, 2006). Ovakvi roditelji su vrlo zahtjevni, uspostavljaju strogu kontrolu i prisiljavaju djecu na ispunjavanje zahtjeva prijatnijama i kažnjavanjem. Najveći dio komunikacije se svodi na zapovijedi i prijatnije onim šta će se desiti ukoliko dijete ne ispuni određene zahtjeve roditelja (Bešić, 2020). Roditelji koji koriste ovakav stil odgoja, najviše ističu negativne strane djeteta i često kritiziraju ponašanje svoje djece, zbog čega dijete gubi povjerenje u sebe i okolinu. Autoritarni stil roditeljstva dovodi do toga da su djeca poslušna i vješta, međutim, djeca odgajana ovakvim stilom odgoja niže su rangirani na skalama sreće, socijalnih kompetencija i samopoštovanja (Joseph i John, 2008). Također, ovakav stil roditeljstva može dovesti do socijalne povučenosti i rijetkog preuzimanja inicijative, jer djeca imaju manje samopouzdanja i češće čekaju da drugi odluče šta je ispravno, a šta ne. Cole, Cole i Lightfoot (2005; prema Josep i John 2008), izvještavaju

da autoritarni odgojni stil može dovesti i do nedostatka spontanosti i intelektualne radoznalosti. Osim toga, djeca odgajana ovakvim stilom, lako se uzrujavaju, ponašaju se agresivno, te pokazuju probleme u ponašanju (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Sa druge strane, autoritativno roditeljstvo predstavlja najpoželjniji odgojni stil u kojem roditelji stavljaju velike zahtjeve pred dijete, određuju granice, ali istovremeno pružaju veliku toplinu i potporu (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Ovakav roditeljski stav podržava razvoj inicijativnosti i samostalnosti, te roditeljstvo ima savjetničku ulogu, a ne nadzornu. Ovakvi roditelji su brižni i osjetljivi prema potrebama svoje djece, te postavljaju jasne granice. Autoritativni odgojni stil bez fizičkog kažnjavanja pokazuje najpozitivnije ishode u odgoju djece. Roditelji koji koriste ovaj odgojni stil, svjesni su činjenice da nisu savršeni, da i oni griješe, te su spremni izviniti se djetetu kada pogriješe. Na taj način, dijete uči da može pogriješiti, ali i da se greške mogu ispraviti. Djeca koja su odgajana ovim stilom roditeljstva imaju bolje rezultate na različitim mjerama kompetencije, društvenog razvoja te mentalnog zdravlja, u poređenju sa djecom koja su odgajana autoritarnim, permisivnim ili zanemarujućim odgojnim stilom (Joseph i John, 2008). Ovakav roditeljski stil, budi znatiželju kod djece, djeca postaju samouvjereni, akademski uspješni i nezavisni (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Baumrind (1989; prema Vasta i sar. 1997) je opisala da autoritativni roditelji koriste više tehnika podržavanja kada su sa djecom, što dovodi do toga da su ta djeca zauzvrat kognitivno kompetentnija. Ovi podaci ne važe samo u djetinjstvu, već i u periodu adolescencije, gdje je pokazano veće akademsko postignuće, bolji psihosocijalni razvoj i manje problema u ponašanju, kod djece odgajane autoritativnim roditeljskim stilom (Ballantine, 2001).

Permisivni roditeljski stil se još naziva i popustljivi stil i karakteriše ga visoka razina topline, ali niska razina nadzora. Takvi roditelji iskazuju ljubav i podršku, ali ne postavljaju nikakva ograničenja (Granat, 2017). Roditelji nastoje ispuniti sve djetetove želje i daju mu preveliku slobodu, što kasnije može poticati impulsivno i agresivno ponašanje djeteta (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Ovakvi roditelji su puni ljubavi, emocionalno osjetljivi, te postavljaju malo ograničenja, strukturiranosti i predvidivosti. Permisivno roditeljstvo može rezultirati djecom koja se nalaze nisko na skali sreće i samoregulacije (Joseph i John, 2008). Djeca odgajana permisivnim stilom imaju visoko samopoštovanje i dobre društvene vještine, međutim, sklonija su problematičnom ponašanju (Joseph i John, 2008). Kao objašnjenje problematičnog ponašanja možemo navesti nedostatak postavljenih granica u odgoju djece, odnosno dozvoljavanje djetetu da samo donosi odluke za koje još uvijek nije dovoljno spremno.

Zanemarujući odgojni stil, karakteriše niska razina topline i niska razina nadzora, te su ovakvi roditelji nezainteresovani za djetetove aktivnosti i rijetko iskazuju roditeljsku ljubav i brigu (Granat, 2017). Ovakvi roditelji postavljaju malo ograničenja, ali daju i malo pažnje i zanimanja za dijete i njegove potrebe, te ne pružaju dovoljno emocionalne podrške svojoj djeci. Kod ovog roditeljskog stila, roditelji su skloni emocionalnom odbacivanju djece, ili nemaju dovoljno vremena da se brinu za njih (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Posljedica takvog odnosa može biti otpor i djetetovo neprijateljstvo, te je zbog toga moguće da djeca ne ostvare potrebne društvene kompetencije i da ne ostvare očekivani uspjeh u školi (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Također, djeca odgajana ovakvim roditeljskim stilom, zahtjevna su, neposlušna, te ne sudjeluju primjereno u igri i socijalnim interakcijama (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

U skladu sa različitim karakteristikama roditeljskih odgojnih stilova, postoje i različite odgojne metode koje su karakteristične za određeni stil roditeljstva. S obzirom da autoritarnim odgojnim stilom roditelji provode jednosmjerni nadzor i nastoje dijete staviti pod potpunu kontrolu, skloni su fizičkom kažnjavanju, naročito ukoliko im se dijete suprotstavi (Aslam i Sultan, 2014). Također, važno je spomenuti da je taj odnos recipročan, odnosno da i djeca svojim temperamentom mogu uticati na roditelje. Temperament se definiše kao djetetov ponašajni stil, odnosno način na koji dijete čini određene stvari (Vasta, Haith i Miller, 1998). Dijete koje je teškog temperamenta često plače, ima manje predvidiv raspored, češće pokazuje negativno raspoloženje, što može predstavljati veći izazov za roditelje (Vasta, Haith i Miller, 1998). Djeca sa takvim temperamentom, smanjuju doživljaj roditeljske kompetencije, zbog čega se roditelji mogu osjećati bespomoćno, te u konačnici može rezultirati primjenjivanju krutog ili zanemarujućeg odgoja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

3. ODNOS IZMEĐU FIZIČKOG KAŽNJAVANJA I PSIHOSOCIJALNOG RAZVOJA TOKOM ŽIVOTA

Interes za istraživanje odnosa između fizičkog kažnjavanja i psihosocijalnog razvoja tokom života proizilazi iz važnosti razumijevanja kako takve odgojne metode mogu utjecati na djetetovu dobrobit i funkcionisanje u odrasloj dobi. Cilj ovog dijela rada jeste razmotriti i predstaviti rezultate različitih studija koje su se bavile ovom tematikom, te omogućiti bolje razumijevanje kako se fizičko kažnjavanje može odraziti na psihološku dobrobit, ali i kognitivno funkcionisanje djece. Osim toga, u ovom dijelu bit će elaborirana i teorija transgeneracijskog prenosa nasilja, koja pruža uvid u način na koji nasilje može biti preneseno s jedne generacije na drugu unutar porodice.

3.1 Teorija transgeneracijskog prenosa nasilja u porodici

Teoriju transgeneracijskog prenosa nasilja, ili kako je ranije zvana, *teorija nasilničkog ciklusa* (*Cycle of violence theory*), prvi put su spomenuli Roberson i Wallace 1993. godine (Kvartuč, 2022). Prema transgeneracijskoj teoriji prenosa nasilja, nasilni obrasci ponašanja se usvajaju unutar porodice, te se prenose s jedne generacije na drugu (Kvartuč, 2022). Drugim riječima, roditelji nastoje odgojiti svoju djecu na način na koji su oni bili odgajani. Ova teorija implicira da ukoliko su kao mali bili izloženi autoritarnom odgojnom stilu i fizičkom kažnjavanju, roditelji će te obrasce ponašanja prenijeti na svoju djecu, te će baš kao i njihovi roditelji, fizičko kažnjavanje koristiti kao odgojnu metodu. Fizičko kažnjavanje djece se pojavilo kada je i kažnjavanje odraslih zbog različitih prekršaja bilo društveno prihvatljivo. Kao posljedica te historije, fizičko kažnjavanje se prenosilo s generacije na generaciju.

Teorija transgeneracijskog nasilja nazivana je ciklusom, jer se temelji na pretpostavci da postoji neprekidan lanac porodičnog nasilja (Roberson i Wallace, 2016). To znači da će djeca koja su izložena zlostavljanju, fizičkom kažnjavanju ili prisustvu nasilju između roditelja, internalizirati takve obrasce ponašanja, te će tu dinamiku porodičnog odnosa, prenijeti na svoju buduću porodicu (Kvartuč, 2022). U istraživanju koje su sproveli Pećnik i Tokić (2011; prema Karlušić 2022), učesnici su izvještavali da bi se prilikom odgoja vlastite djece ponašala na isti način kako su se ponašali njihovi roditelji, odnosno, da bi koristili iste odgojne metode, uključujući i fizičko kažnjavanje. Djeca koja odrastaju u nasilnim porodicama, uče da je nasilje prihvatljiv obrazac ponašanja za rješavanje problema, te smatraju da je fizičko kažnjavanje

poželjan oblik za oblikovanje ponašanja osobe (Kemme, Hanslmaier i Pfeiffer, 2014). Prema Kemme i saradnicima (2014), odrasli koje su roditelji fizički kažnjavali, odnosno, koji su bili izloženi strogoj fizičkoj disciplini, često su bili nasilni prema svojim partnerima i djeci.

Postoje teorijski modeli koji sugeriraju postojanje faktora rizika i zaštitnih faktora koji mogu međusobno djelovati i rezultirati prenosom zlostavljanja ili prekidom prenosa zlostavljanja. (Jagodić, 2021). Za prekid lanca zlostavljanja nužna je socijalna podrška i emocionalna stabilnost, kao i pozitivno suočavanje roditelja s vlastitim iskustvima (Jagodić, 2021). Domazet (2020) tvrdi da je jedan od glavnih etioloških faktora za fizičko kažnjavanje upravo transgeneracijski prenos nasilja u porodici. Prema rezultatima istraživanja, susret sa nasiljem u djetinjstvu može povećati rizik od nasilja u kasnijim razvojnim periodima (Herrenkohl, Fedina, Roberto, Raquet i Hu, 2020). Također, Dumot i saradnici (2007; prema Lončarić 2022), slijede ovo mišljenje, tvrdeći da pojedine žrtve fizičkog kažnjavanja kasnije u životu postanu nasilnici i nastavljaju slijed tjelesnog kažnjavanja prema svojoj djeci.

Uzimajući i obzir savremene spoznaje iz razvojne psihologije, teorija transgeneracijskog prenosa nasilja može se objasniti kroz nekoliko mehanizama. Jedan od njih *teorija socijalnog učenja*, odnosno modeliranje ili učenje po modelu (Bandura, 1977; prema Vasta i sar., 1998). Poznato je da djeca jako dobro „upijaju“ ono što vide, te samim tim ona uče ponašanje opažanjem i imitiranjem svojih roditelja. Učenje opažanjem je oblik učenja prilikom kojeg se ponašanje opažača mijenja kao rezultat opažanja modela (Bandura, prema Vasta i sar., 1998). U razvojnoj psihologiji, opažači su djeca, a modeli koji se opažaju su roditelji, učitelji, braća, sestre itd. Najvažniji rezultat opažanja je imitacija, koja se dešava onda kada dijete kopira ono što je vidjelo. To je važan proces kojim djeca stiču nove vještine i nove oblike ponašanja (Bandura, 1977; prema Vasta i sar. 1998).

Uzimajući u obzir navedeno, možemo pretpostaviti da ukoliko djeca svjedoče nasilnim obrascima ponašanja, to vrlo lako može postati njihov model ponašanja i taj model ponašanja će imitirati i u odrasloj dobi. Naime, Albert Bandura je još 1961. godine, tvrdio da je agresivno ponašanje djece rezultat naučenog procesa. Njegovo mišljenje je bilo da se dječije ponašanje formira kroz promatranje odraslih, okoline i medija. Svoje mišljenje, Bandura je i potvrdio sprovođenjem poznatog eksperimenta sa Bobo lutkom. Naime, u spomenutom istraživanju, djeca su bila raspoređena u tri grupe. Prva grupa djece bila je izložena agresivnom ponašanju prema Bobo lutki, odnosno posmatrali su kako se na drugom kraju sobe muški ili ženski modeli agresivno ponašaju prema lutki (Tolić, 2018). U drugoj grupi, djeca su pojedinačno bila

izložena agresivnom modelu koji se deset minuta igrao mirno s igračkama i ignorisao lutku. Treća grupa djece nije bila izložena nijednom modelu. Rezultati su pokazali da su djeca koja su promatrala agresivni model imala mnogo više agresivnih ponašanja od onih koji su bili u neagresivnim ili nekontrolnim grupama (Tolić, 2018). Dakle, na osnovu ovoga možemo pretpostaviti da ukoliko roditelji koriste nasilne metode odgoja, vrlo je vjerovatno da će djeca takve metode odgoja prihvatiti kao ispravne, i u budućnosti ih prenijeti na svoju djecu.

Osim navedenog, transgeneracijski prenos nasilja možemo objasniti i kroz proces internalizacije vrijednosti. Prema Bandurinoj teoriji socijalnog učenja, roditelji služe kao uzor svojoj djeci, te djeca, tražeći roditeljsko prihvatanje, usvajaju vrijednosti i stavove svojih roditelja i postaju tolerantni na njih (Červar, 2021). Shodno tome, možemo pretpostaviti da će uvjerenja i stavovi koje djeca internaliziraju, biti prenijeta u narednu generaciju, te da će se proces transgeneracijskog prenosa nasilja nastaviti (Červar, 2021).

3.2 Fizičko kažnjavanje i psihološka dobrobit

Upotreba fizičkog kažnjavanja u odgoju i discipliniranju djece ne samo da dovodi do prenosa takvog načina odgoja na buduće generacije, već se može odraziti i na psihološku dobrobit djece. Strauss, Sugerman i Giles-Sims (1997) su u svom istraživanju pokazali da je udaranje djece bilo povezano sa antisocijalnim ponašanjem kao što su laganje, varanje, maltretiranje drugih i sudjelovanje u tučama. Također, pregledom istraživanja pronađena je povezanost između fizičkog kažnjavanja od strane roditelja i pojave agresivnog ponašanja djece, kao i nižih nivoa moralne internalizacije i mentalnog zdravlja (Gershoff, 2002).

Djeca koja su podvrgnuta fizičkom ili verbalnom kažnjavanju tokom ranih faza svog razvoja, često iskazuju neprikladne, snažne i krute emocionalne reakcije, zbog njihove velike osjetljivosti u tom periodu. (Loupan, 2006; prema Bešić, 2020). Loupan (2006; prema Bešić, 2020) također ističe da razvoj socijalnih i emocionalnih vještina kod fizički kažnjavane djece može biti otežan. Slično tome, istraživanje Denhama (1998; prema Bešić, 2020), pokazalo je da djeca koja su odgajana u okruženju u kojem roditelji iskazuju negativne emocije, koje su također praćene i negativnim ponašanjem, često pokazuju emocionalno uzbuđenje i agresivnost. Takva djeca percipiraju ljutnju, strah i tugu kao automatski odgovor na društvene izazove izvan obiteljskog okruženja (Denham, 1998; prema Bešić, 2020).

Osim poremećaja u ponašanju, fizičko kažnjavanje može biti povezano sa drugim mentalnim problemima. Istraživanja ukazuju na to da stroga disciplina može biti povezana sa depresijom adolescenata, kao i eksternaliziranim problemima poput maloljetničke delinkvencije (Bender, Allen, McElhaney, Antonishak, Moore i sar., 2007). Rezultati istraživanja provedenog u Finskoj 2011. godine, pokazali su da je fizičko kažnjavanje bilo povezano sa indikacijama depresije, zloupotrebe alkohola, kao i drugih mentalnih problema (Global Partnership to End violence Against Children, 2021; prema Karlušić 2022). Jedno od objašnjenja jeste da fizičko kažnjavanje djece povećava razinu stresa, te ponavljanjem takvih odgojnih metoda tokom vremena, dovodi do akumulacije stresa, što se može odraziti na mentalno zdravlje djeteta. Pećnik i saradnici (2011; prema Karlušić 2022), objašnjavaju da male količine stresa mogu imati stimulirajuće efekte na razvoj, međutim, jake i produžene reakcije bez roditeljske utjehe, mogu se negativno odraziti na razvoj mozga. Što roditelji više fizički kažnjavaju dijete, to se više povećava razina kortizola (koji je poznat kao hormon stresa), što može dovesti do anksioznost kod djece.

Osim toga što se fizičko kažnjavanje može odraziti na mentalno zdravlje pojedinca, zabilježene su i promjene u kognitivnom funkcionisanju djece koja su odgajana takvim metodama. Straus i Paschall (2009), u longitudinalnom istraživanju, pokazali su da su obje grupe djece čije majke nisu koristile fizičko kažnjavanje (prva grupa 2-4 godine, druga grupa 5-9 godina) imale bolje kognitivne sposobnosti u usporedbi sa djecom čije su majke koristile fizičko kažnjavanje kao odgojnu metodu. Roditelji koji fizički kažnjavaju djecu, manje koriste kognitivne metode za kontrolu ponašanja, odnosno kada dijete uradi nešto što ne smije, roditelji će radije fizički kazniti dijete, umjesto da mu objasne zašto je neki postupak neispravan. Što manje roditelj fizički kažnjava dijete, to mora više verbalno objašnjavati i korigovati ponašanje djeteta. To implicira da je roditelj više u verbalnoj interakciji sa djetetom, te samim tim poboljšava kognitivnu sposobnost djeteta (Straus i Paschall, 2009).

Iz navedenog vidimo da fizičko kažnjavanje može igrati veliku ulogu u razvoju djece i njihovoj psihološkoj dobrobiti. Međutim, neophodno je spomenuti i povezanost između fizičkog kažnjavanja, samopoštovanja i interpersonalnih odnosa u odrasloj dobi. Samopoštovanje se može definirati kao pozitivan ili negativan stav prema sebi (Rosenberg, 1956; prema Lončarić), odnosno osjećaj da smo dovoljno dobri ili da vrijedimo. Djetinjstvo predstavlja period života u kojem učimo i usvajamo temeljne vrijednosti života, te upravo zbog toga taj period igra značajnu ulogu u izgradnji samopoštovanja. Prema nalazima istraživanja Smolčić (2015), pokazano je da su učenici rane školske dobi, koji su bili tjelesno kažnjavani,

imali prosječno nižu razinu samopoštovanja. Iz ovoga vidimo da je vrlo važno stvarati pozitivnu sliku o sebi od djetinjstva, te bi taj proces trebao započeti u roditeljskom domu (Čačić, 2022). Kroz primjenu fizičkog kažnjavanja, roditelji mogu utjecati na formiranje djetetove percepcije o sebi, njegovo samopouzdanje i samopoštovanje, budući da takve metode odgoja narušavaju osjećaj djetetovog dostojanstva (Velki, Bošnjak, 2012; prema Čačić, 2022). Također, Alexander i Sandahl (2018), izvještavaju o tome da djeca, koju se udaraju po stražnjici, mogu imati narušen osjećaj vlastite vrijednosti i osjećati se depresivno i omalovaženo.

Delač – Hrupelj, Miljković i Lugomer Armano (2000) navode da je uspješan roditelj onaj koji ima pozitivnu sliku o sebi, odnosno onaj roditelj koji o sebi misle dobro. Kada djeca rastu uz takve roditelje, veća je vjerovatnoća da će i oni razviti pozitivan stav o sebi. Djeca koja su prošla iskustvo fizičkog kažnjavanja osjećaju se bezvrijednim, nezrelim i nevoljenim (Greganić, 2016). Takva osjećanja i stav prema sebi se javlja zbog toga što djeca iz porodica u kojima je nasilno rješavanje problema normalna stvar, okrivljuju sebe za takve roditeljske postupke. Djetetu je lakše osjećati krivicu zato što je nešto napravilo pogrešno i time zaslužilo kaznu roditelja, nego prihvatiti činjenicu da se roditeljima ne može vjerovati (Greganić, 2016). U odrasloj dobi, djeca nastavljaju osjećati krivnju što se onda posljedično negativno odražava i na razvoj slike o sebi. Dijete o sebi razvija negativan stav, a to kao posljedicu može imati manjak povjerenja i samopoštovanja (Greganić, 2016). Fizičkim kažnjavanjem djeca primaju poruku da su nedostojna ljubavi i da zaslužuju bol, jer djeca mlađe dobi nemaju kapacitete kojim bi mogli objasniti takvo ponašanje roditelja, te samim tim prihvataju i usvajaju uvjerenja da su loša i da ne zaslužuju ljubav roditelja (Greganić, 2016).

Djeca koja su odgojena s takvim strogim metodama često nose duboki bijes u sebi (Forvard i Bak, 2010). Nemoguće je podnositi batine, poniženja, zastrašivanja i bol, a da se ne osjeti nikakav bijes. Problem nastaje zbog toga što djeca koja su izložena fizičkom kažnjavanju nemaju način da izraze svoj bijes i ljutnju. Međutim, kako djeca odrastaju, ta nakupljena ljutnja mora pronaći izlaz (Forvard i Bak, 2010).

Pored toga što se fizičko kažnjavanje može odraziti na djetetovu sliku o sebi i samopoštovanje, ono može dovesti i do osjećaja nepovjerenja prema roditeljima i drugim odraslim osobama (Buljan Flander i Čosić, 2003; prema Čačić, 2022). Ovaj podatak nam je važan jer na osnovu njega možemo očekivati da bi djeca koja su fizički kažnjavana mogla imati poteškoće u uspostavljanju odnosa u odrasloj dobi, s obzirom na to da su stekla nepovjerenje

prema odraslim u najranijim godinama svog života. Povjerenje je ono na čemu se temelji svaki odnos, stoga, imajući to u vidu možemo pretpostaviti da djeca koja su bila podvrgnuta fizičkom kažnjavanju nisu razvila osnovno povjerenje niti vjeru u to da je svijet dobro mjesto. Takve pretpostavke impliciraju da ne možemo očekivati da će dijete u odrasloj dobi graditi kvalitetne odnose, s obzirom na to da u najranijim godinama nisu uspostavili temeljno povjerenje. Očekivanja od drugih ljudi se formiraju na osnovu toga kako su se roditelji ponašali prema svojoj djeci (Forvard i Bak, 2010). Nevjerovatno je teško vratiti osjećaj povjerenja i sigurnosti koji roditelji u ranim godinama pogaze (Forvard i Bak, 2010). Ukoliko djetinjstvo prođe u strahu, tenziji i bolu, djeca u odrasloj dobi imaju negativna očekivanja i čvrste odbrane, što može otežati njihove interpersonalne odnose u budućnosti (Forvard i Bak, 2010).

4. ODGOJ BEZ KAŽNJAVANJA

Odgoj bez kažnjavanja predstavlja pristup koji se temelji na ideji da djeca mogu rasti, razvijati se i učiti kroz iskustva koja se zasnivaju na međusobnom razumijevanju i poštovanju, umjesto da se oslanjaju na strah od kazne i batina. Jedna od ključnih ideja odgoja bez kažnjavanja je da roditelji djeci postavljaju jasne granice i očekivanja, te ih uče odgovornosti. Umjesto da koriste kazne kao sredstvo kontrole, roditelji koriste razgovor, komunikaciju i empatiju, kako bi pomogli djeci da razumiju zašto je neko ponašanje prihvatljivo ili neprihvatljivo. Ovaj pristup također naglašava važnost modeliranja pozitivnog ponašanja od strane roditelja. Kao što je ranije spomenuto, djeca uče imitiranjem, odnosno posmatranjem onoga što roditelji rade. Stoga je važno da roditelji svojim ponašanjem bude dobar uzor, odnosno da kroz svoje ponašanje pokazuje djetetu šta je ispravno, a šta ne. Ukoliko se roditelj ponaša na neprihvatljiv način, pogrešno bi bilo očekivati da dijete neće ponoviti to ponašanje.

Jedan od razloga zbog kojih roditelji koriste nasilne metode odgoja je i neznanje, odnosno nedovoljan broj metoda kojim mogu na adekvatan način pokazati djetetu da određeno ponašanje nije prihvatljivo. U nastavku rada, govorit će se upravo o načinima i metodama koje su zasnovane na izgradnji dobrog odnosa između roditelja i djeteta.

4.1 Karakteristike konstruktivnog roditeljstva

Mnogi roditelji smatraju da je nemoguće odgojiti dijete bez kritikovanja i kažnjavanja, međutim to nije tačno. Cilj je napraviti atmosferu u kojoj će se dijete osjećati dovoljno sigurno da istražuje okolinu oko sebe, a da uz to pravi greške i uči iz njih. Prema tome, umjesto kritike i kazne, preporučuje se da roditelji izgrade čitav sistem u kojem dijete ne može da se ponaša ništa drugačije, nego ispravno. Upravo u takvoj sredini, dijete će steći povjerenje, te će odgoj bez kritika i kažnjavanja dovesti do bolje slike djeteta o samom sebi, kao i većeg samopouzdanja (Grbović, 2021).

Kako bismo mogli govoriti šta je konstruktivno roditeljstvo, neophodno je prvenstveno definisati pojam konstruktivnog roditeljstva. Konstruktivno roditeljstvo je roditeljstvo koje djetetu pruža poticajnu i toplu sredinu, u kojoj se postižu opći, univerzalni ciljevi djetetove dobrobiti (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Važno je napomenuti da se razvoj djeteta odvija u različitim etapama i da je svaka godina, ključna za razvoj određenih kompetencija. Upravo zbog toga, u zavisnosti u kojem se razvojnom periodu dijete nalazi, možemo i govoriti o dobrom ili konstruktivnom roditeljstvu, koje je karakteristično za taj uzrast djeteta. Prema Čudina - Obradović i Obradović (2006), u prve dvije godine života, konstruktivno roditeljstvo je usmjereno na zdrav društveno-emocionalni razvoj djeteta, te razvoj kognitivno – motivacijske kompetencije. To podrazumijeva uspostavljanje privrženosti roditelja i djeteta, pažljivu, poticajnu i neograničavajuću brigu za dijete, te organizovanje fizičke okoline na način koji će biti poticajan za učenje. Tokom prve godine, najvažnije je uspostaviti djetetovu sigurnost, a to se postiže tako što će roditelji jasno protumačiti djetetove signale i pravovremeno reagovati na njih.

Za predškolski uzrast djeteta (3 – 6 godina), dobro je ono roditeljstvo koje razvija djetetove socijalne vještine, a to se odnosi na izražavanje prijateljstva i saradnje sa vršnjacima, kao i na snalažljivost u okolini i motivaciji za postizanje rezultata (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). U ovom periodu djeca uspostavljaju neovisnost i inicijativu, te roditelji mudrim nadzorom postavljaju granice djetetovog ponašanja i omogućuju im uspjeh u onome što poduzimaju. Ovaj razvojni period je jako bitan za dječiji razvoj, iz razloga što dijete izgrađuje samopouzdanje i osjećaj vlastite kompetencije, te upravo zbog toga treba izbjegavati agresiju, grubost i neprijateljstvo. Kritike koje se daju djetetu u ovom periodu, trebaju biti rečene na adekvatan način, pokazujući djetetu znakove prihvatanja, ljubavi i topline (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Odgojni ciljevi tokom osnovnoškolskog razdoblja se odnose na postizanje unutarnje kontrole, prosocijalnu orijentaciju, te uspostavljanje prijateljstva i saradnje sa vršnjacima (Čudina Obradović i Obradović, 2006). U ovom periodu vrlo je važno da roditelji budu uključeni i zainteresovani, da potiču djetetovu neovisnost u toploj atmosferi.

Period adolescencije je vrlo izazovan kako za djecu tako i za roditelje. U ovom razvojnom periodu za djevojčice je karakteristična povećana emocionalna osjetljivost, dok su kod dječaka pojačani problemi u ponašanju (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). U periodu adolescencije konstruktivno roditeljstvo se najviše odnosi na razvijanje autonomije i neovisnosti, odnosno pružanje djetetu osjećaja da je bitno ono što ono govori, misli i želi. Iako je ovaj period vrlo izazovan za roditelje, i upravo zbog toga mnogi nastoje povećati nadzor, od

velike važnosti je djetetu pružiti osjećaj topline i razumijevanja, te otvoreno komunicirati sa djetetom i dati mu do znanja da se njegov glas i mišljenje čuju.

Generalni zaključak koji se može izvesti iz svega navedenog jeste da je konstruktivno roditeljstvo zapravo ono koje je osjetljivo na djetetove mogućnosti i koje je usmjereno na postizanje razvojnih zadataka karakterističnih za određeni period. Takvo roditeljstvo postiže opće ciljeve, kao što su emocionalna sigurnost i intelektualni razvoj, te društvena kompetencija (Belsky, 1984; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Temeljna uloga roditelja je usmjeravati dijete u procesu razvoja i učenja, odnosno pružiti mu priliku da u poticajnoj sredini i okruženju zadovoljava svoju prirodnu želju i potrebu za učenjem (Dahlberg i sar, 2006; prema Ljubetić 2011). Konstruktivno roditeljstvo znači ohrabrivati dijete i podržavati ga u situacijama kada dijete to očekuje od nas. Mnogi naučnici se slažu sa stavom da je djecu potrebno razumijevati, a ne popravljati, odnosno, prihvatati dijete i ponašati se prema njemu kao osobi vrijednoj poštovanja, već od njegovog rođenja (Miljak, 2009; Slunjski, 2008; Moylett, 2006; Gropnik i sar., 2003, prema Ljubetić 2011). Prema Ljubetić (2011), odgovorno i pozitivno roditeljstvo počinje pravovremenom i svjesnom pripremom roditelja za začecje potomstva.

4.2 Disciplina djeteta bez upotrebe fizičkog kažnjavanja

Osim ljubavi i topline, disciplina je ključna komponenta konstruktivnog roditeljstva. Uspostavljanjem adekvatne discipline, roditelji uče djecu društvenim odgovornostima i samoregulaciji (Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Kako bi roditelji disciplinirali i vodili svoju djecu kroz život, najvažnije je znati koji je to zapravo cilj discipline.

Izvorni korijeni riječi „disciplina“ potiču iz latinskog jezika (*lat. discipulus*) i već u 11. stoljeću ta riječ se koristila s ciljem označavanja procesa poučavanja, učenja i pružanja poduke (Siegel i Bryson, 2017). Međutim, danas većina ljudi uz praksu discipliniranja vezuje samo kazne i posljedice (Siegel i Bryson, 2017). Autori Siegel i Bryson (2017), ističu da kažnjavanje može privremeno zaustaviti određeno ponašanje, dok podučavanje stvara vještine koje imaju trajni učinak tokom čitavog života. Prema njihovom mišljenju, ključno je da roditelji počnu shvatati disciplinu kao pažljiv i poticajan pristup koju mogu primijeniti u odgoju svoje djece.

Kada govorimo o pravilnom discipliniranju i podučavanju djece, važno je imati na umu da svako dijete ima svoje specifičnosti i da ne postoji univerzalni pristup ili strategija odgoja koja

će uvijek djelovati (Siegel i Bryson, 2017). Iako većina roditelja teži trenutačnoj saradnji s djecom, odnosno želi da djeca što prije prestanu s neželjenim ponašanjem i počnu s onim što je poželjno, važno je shvatiti da to predstavlja samo kratkoročni cilj discipline (Siegel i Bryson, 2017). Roditelji često zaborave na drugi, jednako važan cilj koji se odnosi na dugoročno podučavanje djece kako bi razvila vještine i sposobnosti za suočavanje s izazovnim situacijama i frustracijama koje mogu dovesti do gubitka kontrole (Siegel i Bryson, 2017).

Odnos sa djecom bi trebao biti temelj svih roditeljskih aktivnosti, bilo da se igraju s njima, razgovaraju, smiju ili ih discipliniraju (Siegel i Bryson, 2017). Odgojni cilj roditelja, u svakoj od ovih situacija, trebao bi biti da djeca duboko osjete snagu roditeljske ljubavi i podrške. Bez obzira na to da li ih roditelji hvale zbog nečega što su dobro uradili, ili ih kude i kažnjavaju zbog nepoželjnog ponašanja, roditelji bi trebali nastojati pružiti djeci iskustvo dubokog prihvatanja i ljubavi (Siegel i Bryson, 2017).

Kada se djeca ponašaju loše, tada im je povezivanje sa roditeljima često najpotrebnije, te bi upravo zbog toga roditelji u tim situacijama trebali nastojati pružiti djeci razumijevanje i podršku (Siegel i Bryson, 2017). Dakle, ukoliko dijete uradi nešto loše, roditelji nikad ne bi trebali koristiti kaznu kao sredstvo osvete za to ponašanje ili kao ispusni ventil za sopstveni osjećaj frustracije. Kazna mora predstavljati dobro osmišljeno vaspitno sredstvo, odnosno ona treba biti rezultat smirenog promišljanja i sagledavanja problemske situacije (Grbović, 2021).

Važno je istaći da roditeljska toplina i povezanost s djetetom nisu isto što i popustljivost. Povezati se sa djecom tokom discipliniranja ne znači dopustiti im da rade što god žele, već upravo suprotno. Pružanje istinske ljubavi i davanje onoga što im je potrebno, znači postavljanje jasnih i dosljednih granica kao i unošenje predvidivog reda u njihov život i postavljanje visokih očekivanja (Siegel i Bryson, 2017). Djeca moraju shvatiti kako svijet funkcioniše, odnosno šta je dopušteno, a šta ne. Dobro postavljene granice i pravila, pomažu im da budu uspješna u međuljudskim odnosima i drugim aspektima života (Siegel i Bryson, 2017).

Disciplina se usko veže uz pojam autoriteta, i ono što je važno napomenuti jeste da autoritet nikako nije strahopoštovanje, niti bespogovorna poslušnost. U literaturi se navodi da je autoritet zapravo mješavina poštovanja i povjerenja u roditelje. Prema tome, najbolji je onaj autoritet koji djetetu ulijeva povjerenje, a to znači da dijete shvata da mu roditelji ne zabranjuju nešto zato što su loše raspoloženi, već zato što imaju jako dobre razloge za to. Vrlo važna stvar koja se, također, ističe jeste da autoritet nije stanje nego proces. To znači da se autoritet uči,

stiže i postepeno formira. Kada roditelji jednom uspostave autoritet, to ne znači da je posao završen. Dijete će autoritet roditelja testirati u svim razvojnim fazama u različitim situacijama. Ono što je ključno jeste da roditelji to shvate kao dio normalnog, tipičnog i zdravog dječijeg razvoja, a nikako kao nešto što djeca rade namjerno da bi isprovocirali reakciju roditelja (Baumrind i Thompson, 2002; Čudina-Obradović i Obradović, 2006; Delač Hrupelj i sar., 2000; Martin i Colbert, 1997).

Dakle, kako je istaknuto, autoritet je mješavina poštovanja i povjerenja u roditelje. To znači da roditelji trebaju imati poštovanje svoje djece kako bi djeca slijedila njihov autoritet. Važno je napomenuti je da je poštovanje dvosmjerno, što znači da ga moramo pružiti da bismo ga mogli dobiti (Alexander i Sandahl, 2018). Strog odgoj ne potiče poštovanje, već strah, a dijete odgajano na strahu ne zna uvijek pravi razlog zbog kojeg nešto ne smije učiniti (Alexander i Sandahl, 2018). Takvim odgojem, dijete samo nastoji izbjeći viku ili batine, a to ne pridonosi razvoju vlastitog „ja“. (Alexander i Sandahl, 2018).

Prema Alexander i Sandahl (2018), snažan osjećaj vlastitog „ja“, razvija se kroz propitivanje i razumijevanje pravila, shvaćenje njihove svrhe i njihovog istinskog prihvatanja i poštivanja. Ukoliko se dijete boji, roditelji ne mogu znati da li je ono iskreno, jer bi iz straha moglo reći ono što roditelji žele da čuju. Drugim riječima, strah je moćno sredstvo, ali ne vodi ka bliskosti i povjerenju (Alexander i Sandahl, 2018).

Autori Siegel i Bryson (2017), navode tri pitanja koja bi roditelji trebali postaviti prije nego što odgovore na loše ponašanje djeteta:

1. Zašto se moje dijete ovako ponijelo?
2. Što ga u ovom trenutku želim naučiti?
3. Kako ga to mogu najbolje naučiti?

Kada roditelji postavljaju sebi ova pitanja i na njih odgovore, mogu lakše izaći iz automatskih reakcija i izbjeći odgovaranje iz bijesa. Umjesto toga, mogu odgovoriti na način koji efikasno zaustavlja nepoželjno ponašanje u tom trenutku, te istovremeno podučiti djecu većim, dugotrajnim životnim lekcijama i vještinama koje grade njihovu ličnost i pripremaju ih za donošenje ispravnih odluka u budućnosti (Siegel i Bryson, 2017).

Vrlo važno je navesti da odgoj i discipliniranje djeteta ne treba biti zasnovano samo na upućivanju pažnje djetetu jedino onda kada uradi nešto loše. Vrlo bitno je pohvaliti dijete kada se ponaša onako kako želimo, jer to predstavlja potvrdu djetetu da smo zadovoljni njegovim

ponašanjem i da tako treba da se ponaša i ubuduće (Milivojević, Bilban, Kokelj, Kramberger, Steiner i Kožuh, 2009). Kada roditelji pohvale dijete, dijete osjeća zadovoljstvo i ponos, kao i sigurnost u ispravnost svog ponašanja, te će zbog toga željeti i da to osjećanje ponovi. (Milivojević, Bilban, Kokelj, Kramberger, Steiner i Kožuh, 2009). Dakle, roditelji pohvalama potkrepljuju djetetova poželjna ponašanja i povećavaju vjerovatnoću da će se dijete u budućnosti ponašati na isti način.

Uz sve navedeno, bitno je spomenuti i da veliku ulogu u odnosu prema djetetu igra i pozitivan doživljaj roditeljstva. Odnos između roditelja i djeteta predstavlja temelj za uspješnu socijalizaciju djeteta, kao i razvoj zdrave ličnosti (Lacković – Grgin, 1994, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Ukoliko roditelji nemaju pozitivan doživljaj roditeljstva, odnosno ukoliko nisu zadovoljni tom ulogom i načinom na koji je ispunjavanju, vrlo je vjerovatno da neće graditi pozitivne odnose sa djetetom, odnosno da će imati smanjen osjećaj roditeljske kompetencije, što u konačnici može dovesti do frustracije i korištenja pogrešnih odgojnih metoda.

Na koncu, važno je istaći da biti dobar roditelj ne znači biti savršen i ne praviti greške u toj ulozi, već prepoznati da je odgoj djeteta dinamičan proces u kojem se uči, prilagođava i raste zajedno sa djetetom. Iako je ta uloga vrlo izazovna i zahtjevnna, ono čemu uvijek treba težiti jesu metode odgoja koje su bazirane na ljubavi, razumijevanju i otvorenoj komunikaciji. Samo na taj način, roditelji će izgraditi temelj za pozitivan i sretan odnos sa svojim djetetom.

Za kraj, izdvajam jedan citat, koji opisuje upravo ono što je bit roditeljske uloge:

Roditeljstvo nije o tome da imate sve odgovore, već o tome da budete prisutni i podržavajući u svakom koraku putovanja vašeg djeteta.“ (Brene Brown)

5. ZAKLJUČCI

Literatura na ovu temu dosljedno pokazuje da je fizičko kažnjavanje djece loša odgojna metoda koja može imati veliki broj negativnih posljedica na dijete. Iako mnogi roditelji vjeruju da je upravo ova metoda najefikasnija i da će njom postići najbolje odgojne rezultate, često zaboravljaju ili nisu svjesni da ona za sobom vuče mnogo više negativnih nego pozitivnih ishoda. Premda je vrlo teško napraviti granicu između fizičkog kažnjavanja i zlostavljanja djece, važno je naglasiti da se fizičko kažnjavanje nikako ne može opravdati i da i to predstavlja oblik nasilja nad djecom. Definicija fizičkog kažnjavanja koju je postavilo Vijeće Evrope navodi da je fizičko kažnjavanje svako kažnjavanje kojim se korištenjem sile namjerava uzrokovati neka razina boli ili nelagode. Iako će dijete najvjerojatnije odmah prestati s nekim ponašanjem nakon što uslijede batine, problem nastaje kada se takav pristup odgoju konstantno primjenjuje. Redovita upotreba fizičke kazne, smanjuje njenu učinkovitost, zbog čega roditelji moraju pojačati intenzitet kažnjavanja, što može rezultirati zlostavljanjem djeteta. Stavovi o odgoju djece mijenjali su se kroz historiju, te je tokom mnogih historijskih epoha fizičko kažnjavanje bilo prihvaćeno i smatralo se legitimnim načinom odgoja djece. Iako i dan danas postoje ljudi koji se vode mišljenjem da je „batina izašla iz raja“, ohrabrujuća je činjenica da se ipak počela razvijati svijest o tome da je to pogrešno, te da je fizičko kažnjavanje u mnogim državama zakonski zabranjeno.

Upotreba sile u odgoju u većini slučajeva se prenosi na nove generacije i upravo o tome govori teorija transgeneracijskog prenosa nasilja u porodici. Prema toj teoriji, djeca koja su bila izložena fizičkom kažnjavanju, ponavljaju metode odgoja kojima su oni bili odgajani, odnosno prenose nasilje na drugu generaciju. U prilog ovome idu i brojni empirijski nalazi, koji pokazuju da djeca koja su izložena fizičkom kažnjavanju imaju veću vjerovatnoću da postanu agresivna prema drugima, odnosno da prenesu agresivne obrasce ponašanja na druge ljude. Osim toga, literatura dosljedno pokazuje da tjelesno kažnjavanje djece može biti povezano i sa nižom razinom samopoštovanja, odnosno narušenim osjećajem vlastite vrijednosti, zbog čega se djeca mogu osjećati depresivno i omalovaženo. Važno je spomenuti da, pored toga što stroge odgojne metode mogu dovesti do različitih mentalnih problema, rezultati studija pokazuju da takve metode mogu biti povezane i sa promjenama u kognitivnom funkcionisanju djece. Također, istraživanja pokazuju da postoji povezanost i između određenih karakteristika roditelja, njihovog obrazovnog, socijalnog i ekonomskog statusa i odgojnih metoda koje koriste. Općenito je utvrđeno da roditelji sa nižim ekonomskim statusom manje razgovaraju

sa svojom djecom i češće koriste fizičko kažnjavanje u discipliniranju djece. Kroz ovaj rad prikazani su i različiti stilovi roditeljstva koji mogu igrati veliku ulogu u razvoju djeteta. U tom kontekstu, istraživanja dosljedno pokazuju da autoritarni odgojni stil (stil u kojem roditelji nastoje nametnuti stroga pravila koja djeca moraju poslušati, jer u suprotnom, obično slijedi fizička kazna) rezultira nižim rezultatima na skalama sreće, socijalnih kompetencija i samopoštovanja, što predstavlja ključne osobine za adekvatnu prilagodbu u odrasloj dobi. U skladu s tim, opravdano je zaključiti da bi fizičko kažnjavanje moglo dovesti do toga da dijete u ranim godinama života poslušava sve ono što roditelj želi i ponaša se u skladu sa očekivanjima, međutim, postavlja se pitanje da li će dijete u odrasloj dobi imati više prednosti ili nedostataka zbog korištenja takvih odgojnih metoda.

Roditeljstvo svakako predstavlja veliku promjenu u životu svakog čovjeka, te upravo zbog toga i nosi velike izazove na koje roditelji žele odgovoriti najbolje što mogu i znaju. Temeljni faktor dobrog i konstruktivnog roditeljstva predstavlja izgradnja pozitivnog odnosa i povjerenja sa djetetom, te kreiranje atmosfere u kojoj se dijete osjeća sigurno da pravi greške i uči. Upravo iz tog razloga, roditelji trebaju poticati razgovor sa djecom, te pružati toplinu i podršku i u situacijama u kojima se dijete ne ponaša u potpunosti na prihvatljiv način. Mnogi roditelji žele uspostaviti autoritet i disciplinu te često na tom putu zaboravljaju da autoritet nije bespogovorna poslušnost, već upravo suprotno. Autoritet je zapravo mješavina poštovanja i povjerenja u roditelje. Važno je istaknuti da je poštovanje dvosmjerno, što znači da ga moramo pružiti da bismo ga mogli dobiti. Dakle, strog odgoj ne gradi poštovanje, već strah, a dijete koje je odgajano na temelju straha često ne razumije pravi razlog zašto mu je nešto zabranjeno. Važno je, također, naglasiti da uspostavljanje autoriteta nije stanje, već kontinuirani proces. To znači da se autoritet stiče i formira kroz učenje i postupno uspostavljanje. Nakon što roditelji uspostave autoritet, njihova uloga nije završena. Dijete će testirati autoritet roditelja tokom svih faza razvoja i u različitim situacijama. Ključno je da roditelji to shvate kao normalan, tipičan i zdrav dio dječjeg razvoja, umjesto da to doživljavaju kao namjerno ponašanje djece s ciljem da isprovociraju reakciju roditelja. Na kraju, važno je istaći da dobro i konstruktivno roditeljstvo igra ključnu ulogu u formiranju zdravog i sretnog djeteta. Kroz podršku i razumijevanje, roditelji grade emocionalnu sigurnost kod djeteta, te im pomažu u razvoju samopouzdanja i samopoštovanja. Dobar roditelj postavlja jasne granice, ali i pruža smjernice kako bi djeca znala šta se tačno očekuje od njih. Konstruktivno roditeljstvo također potiče razvoj djetetove autonomije i samostalnosti, te kroz svoj primjer roditelji uče djecu šta je ispravno, a šta ne.

6. LITERATURA

- Alexander, J. J., & Sandahl, I. D. (2018). *Danski odgoj djece: što najsretniji ljudi na svijetu znaju o odgoju samopouzdanje i sposobne djece*. Zagreb: Egmont d.o.o.
- Aslam, M. A., & Sultan, S. (2014). Parenting Styles: A Key Factor to Self Determination and Personal Growth of Adults. *I-Manager's Journal on Educational Psychology*, 8(2), 20–24.
- Babojelić, A. (2020). Povezanost osobina ličnosti i roditeljskog ponašanja s prilagodbama na studij i vršnjačkim odnosima. *Neobjavljeni diplomski rad*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
- Ballantine, J. H. (2001). For Parents Particularly: Raising Competent Kids: The Authoritative Parenting Style. *Childhood Education*, 78(1), 46–47.
- Baumrind, D., Thompson, R. A. (2002). Ethics of parenting. In M. H. Bornstein (Ed), *Handbook of parenting, Vol. 5: Practical Issues in Parenting* (pp. 3-34). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bender, H. L., Allen, J. P., McElhaney, K. B., Antonishak, J., Moore, C. M., Kelly, H. O., & Davis, S. M. (2007). Use of harsh physical discipline and developmental outcomes in adolescence. *Development and Psychopathology*, 19, 227-242.
- Bešić, N. (2020). Savremeno roditeljstvo i odgoj djece. *Neobjavljeni diplomski rad*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
- Bilić, V., & Bilić, P. (2013). Učestalost i povezanost različitih oblika roditeljskog kažnjavanja s osjećajima i reakcijama djece. *Nova prisutnost*, 11(2), 215-235.
- Čačić, K. (2022). Uloga tjelesnog kažnjavanja u razvoju i psihosocijalnoj prilagodbi djece i mladih. *Neobjavljeni diplomski rad*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
- Červar, M. (2021). Povezanost osobina ličnosti i stavova roditelja s vrijednostima i životnim ciljevima njihove djece. *Neobjavljeni diplomski rad*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci.
- Čudina-Obradović, M., Obradović & Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing.

- Delač Hrupelj, J., Miljković, D. i Lugomer Armano G. (2000). *Lijepo je biti roditelj*. Zagreb: Creativa.
- Domazet, I. (2020). Fizičko kažnjavanje kao oblik zlostavljanja djece. *Neobjavljeni diplomski rad*. Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet.
- Forvard, S. i Bak, K. (2010). *Toksično vaspitanje*. Novi Sad: Psihopolis Institut.
- Gershoff, E. T. (2002). Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 128(4), 539–579.
- Granat, M. (2017). Utjecaj roditeljskih stilova na odgoj djece. *Neobjavljeni diplomski rad*. Osijek: Sveučilište Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
- Grbović, B. (2021). *Volim što sam rodila baš tebe, baš takvu, takvog*. Novi Sad: Matica Book.
- Greganić, A. (2016). Nasilje nad djecom: Poremećaji u ponašanju djece. *Neobjavljeni diplomski rad*. Petrinja: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
- Herrenkohl, T. I., Fedina, L., Roberto, K. A., Raquet, K. L., Hu, R. X., Rousson, A. N., & Mason, W. A. (2020). Child Maltreatment, Youth Violence, Intimate Partner Violence, and Elder Mistreatment: A Review and Theoretical Analysis of Research on Violence Across the Life Course. *Trauma, Violence, & Abuse*, 23(1), 314–328.
- Ivković, H. (2020). Stavovi studenata prema fizičkom kažnjavanju djece. *Neobjavljeni diplomski rad*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija.
- Jagodić, I. (2021). Transgeneracijski prijenos fizičkog zlostavljanja. *Neobjavljeni diplomski rad*. Osijek: Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Osijek.
- Joseph, M. V., & John, J. (2008). Impact of parenting styles on child development. *Global Academic Society Journal: Social Science Insight*, 1(5), 16-25.
- Karlušić, I. (2022). Posljedice tjelesnog kažnjavanja djece u obitelji. *Neobjavljeni diplomski rad*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet. Studijski centar socijalnog rada.
- Kemme, S., Hanslmaier, M., & Pfeiffer, C. (2014). Experience of parental corporal punishment in childhood and adolescence and its effect on punitiveness. *Journal of family violence*, 29, 129-142.
- Kvartuč, L. (2022). Međugeneracijski prijenos nasilja u obitelji. *Neobjavljeni diplomski rad*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet.

- Lansford, J. E., Wager, L. B., Bates, J. E., Pettit, G. S., & Dodge, K. A. (2012). Forms of spanking and children's externalizing behaviors. *Family Relations*, 61(2), 224-236.
- Lončarić, L. (2022). Predviđanje stavova o tjelesnom kažnjavanju djece pomoću iskustva tjelesnog kažnjavanja u djetinjstvu, samopoštovanja, religioznosti i mračne trijade. *Neobjavljeni diplomski rad*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija.
- Ljubetić, M. (2011). Filozofija roditeljstva–obiteljsko ili društveno pitanje?. *Pedagogijska istraživanja*, 8(2), 283-293.
- Martin, C. A, Colbert, K. K. (1997). *Parenting: A life span perspective*. New York: McGraw-Hill
- Milivojević, Z., Bilban, K., Kokelj, V., Kramberger, M., Steiner, T., i Kožuh, B. (2009). *Mala knjiga za velike roditelje: priručnik za vaspitavanje dece*. Novi Sad: Psihopolis Institut.
- Pečnik, N. (1996). » Fizičko kažnjavanje na razmeđu zlostavljanja djece i društvenog prihvaćenog roditeljskog ponašanja «. *Ljetopis socijalnog rada*, 3(1), 133-141.
- Santrock, J. (2010). *Life-Span Development*. McGraw-Hill Education.
- Siegel, D. J., & Bryson, T. P. (2017). *Disciplina bez drame: integrirani pristup za smirivanje kaosa I poticanje razvoja dječjeg uma*. Zagreb: kerschoffset d.o.o.
- Smolčić, K. (2015). Odnos kažnjavanja i samopoštovanja kod učenika rane školske dobi. *Neobjavljeni diplomski rad*. Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet.
- Straus, M. A., & Paschall, M. J. (2009). Corporal Punishment by Mothers and Development of Children's Cognitive Ability: A Longitudinal Study of Two Nationally Representative Age Cohorts. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 18(5), 459–483.
- Straus, M. A., Sugeran, D.B., & Giles-Sims, J. (1997). Spanking by Parents and Subsequent Antisocial Behavior of Children. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 151(8), 761-767.
- Subotić, S., Dimitrijević, S., i Knežević, I. (2016). Batina nije iz raja izašla!. *U S. Dimitrijević (Ur.), Otvoreno polje razvoja: Psiho-socijalni rad sa djecom i mladima*, 87-101.
- Tolić, S. (2018). *Eksperimenti s lutkom bobo – Zagrebačko psihološko društvo*. <https://zgpd.hr/2018/04/25/eksperimenti-sa-lutkom-bobom/>
- Vasta, R., Haith, M. M., & Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija: moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada slap.

- Vešliga, I. (2020). Promjene u stavovima prema fizičkom kažnjavanju djece u Hrvatskoj zadnjih petnaest godina. *Neobjavljeni diplomski rad*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija.
- Vidović, L. (2008). Tjelesno kažnjavanje djece u obitelji. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 15(1), 303-320.
- Vizek Vidović, V., Rijavec, M., Vlahović-Štetić, V., & Miljković, D. (2003). *Psihologija obrazovanja*. Zagreb: IEP d.o.o.